

Mythological signs in Samnameh and Garshasnameh

Mousa Rahimi ¹ | Sahar Samadi ^{2*}

1. Assistant Professor of Istanbul Turkish Language and Literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran E-mail: musarahimi@atu.ac.ir
2. Corresponding Author, PhD student of Persian language and literature, Faculty of Persian Literature and Foreign Languages, Allameh Tabataba'i University, Tehran, Iran. E-mail: saghar136319713@gmail.com

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received: 04 March 2023

Received in revised form:
06 August 2023

Accepted: 07 August 2023

Keywords:

Myth,
Epic,
Samnameh,
Garshasabnameh.

ABSTRACT

Epic and myth own strong boundaries, and notion of epic is being considered as emerging from the heart of the myth in some cases. Numerous ancient folk and epic stories have mythological foundations and their characters, creatures, and events are often wrapped in a mythological layer to make them more effective. Both Samnameh and Garshasabnameh are works arising from the mythological, historical, and cultural heritage of ancient Iran. Precisely, they are more or less mixed with the monotheistic worldview of their authors. By comparing the mythological signs in these two works and what is known as the characteristic of the epic text, the origin of these texts among epic and mythological texts can be examined. With this analysis, it is clear that the sequence of the events that heroes face in Garshasabnameh is, to some extent, towards national and ethnic goals, and is completely in accordance with the characteristics of epic texts. However, in Samnameh everything revolves around Sam's personal love, despite the use of metaphors by its composer. From the mythological viewpoint, this work can be classified in the category of semi-epic-semi-lyrical texts.

Cite this article: Rahimi, M., Samadi, S. (2024). Mythological signs in Samnameh and Garshasnameh. *Research of Literary Texts in Iraqi Career*, 5 (1), 45-61.

© The Author(s).

DOI: <https://doi.org/10.22126/LTIP.2023.8896.1146>

Publisher: Razi University

Extended Abstract

Introduction:

Legends and myths have been created during their lifetime, and are considered as the result of their thoughts and feelings, and their interests and emotions, which have been used throughout the ages to create epic works (in different types). Shafi'i Kadkani considers the four story fields, heroism, breaking the habit, and nationalism to be the most dominant fields of an epic poem (Shafi'i Kadkani, 2006: 32) and Zabihullah Safa emphasizes on the two characteristics of nationalism and heroism (Safa, 2007: 24).

Both *Samnameh* and *Garshasabnameh* contain the mythological stories of ancient Iran and its constituent elements, especially the description of the heroic deeds of Sam and Garshasb, one of the greatest heroes of ancient Iran. Some of these stories have their origins in Iranian myths (especially in *Avesta* and *Shahnameh*), and traces of some others can be found in the myths of non-Iranian nations. However, their use in these two books is different according to the style and context of their composers: the style of *Samnameh*, despite the use of mythological elements, is still in the form of texts of the Iraqi period, and the style of *Garshasabnameh* is the origin of Khorasani Sikh texts.

Materials and Methods:

The method of doing the work in this research is the library method and the statistical community is based on two books, *Garshasabnameh* and *Samnameh*.

Results and Discussion:

As Cassirer's philosophy declares; myth is referred to as a symbolic form that preserves the unity of the word with existence, and the signifier with the signified. As myth establishes itself in the important and developing structure, it also forms the basis of religion by using tangible symbols and signs. Myth is closely bounded with human activities, artistic and scientific creations, law, language, and technology all of which indicate that they were mixed with myth at the beginning of their origin. Myth has been one of the most important factors in creating ethnic bonds and social life of humans and building ethnic and national identity.

In Iran, as the time passes by, national narratives, religious myths, historical facts, stories of warriors, strong interest in religious beliefs and gods and goddesses were mixed together and created related stories whose basis, history, and appearance are stories and their perception is mythological. To be precise, it was the religion that became the source of our national stories in other eras.

Historical and mythological characters and creatures, and supernatural forces such as fur, magic, prophecy, and astrology are the main pillars of these stories.

1. Main mythological characters

The characters of such stories often have supernatural powers, unusual habits, and splendor to face the amazing events that come their way. In most of them, warriors and gods are present

together in various scenes. One of the most difficult tests of a warrior and the biggest event that happens to gods and goddesses and warriors is dragon slaying which the hero must do in order to achieve spiritual growth and show his merits and achieve the ultimate goal and receive a reward (which is usually a lover's connection). Both the stories of Gershasabnameh and Samnameh follow the pattern of marriage outside the family. According to this model, the sons of kings, like other people, left their family when they were young and married a girl from another lineage and lived with their spouse's for the rest of their lives, which is in accordance with the ritual of familiarization or initiation of heroism in the structure of romance. The use of this structure is due to the importance of this pattern in the depth of these stories, which is based on the opposition of the hero's journey to a foreign land and his return to his hometown, the opposition of his father's and beloved land.

In our mythological tradition, Sam is the manifestation of Garshasab. Sam in Samnameh is completely different from Sam in Shahnameh. In Samnameh, Pahlavi has fallen in love with the picture of a beautiful Chinese girl and begins a long journey to find her and marry her.

Also provided in this book is Rostam and his heroic deeds. In Garshasabnameh, we come across the exaggerated point that war is the cause of Garshasab's creation. A large number of Iranian researchers consider the dragon to be a symbol of drought. The dragon in Gershasabnameh is also a symbol of drought, and Garshasab fights with him and defeats him to deal with the drought. The fight between the warrior and the dragon is one of the main and frequent actions of Garshasab due to his kindness to his servants and helping the people. Asadi talks about the demonic nature of the dragon and shows the conflict between Ahurai and Ahrimani in helping Garshasab to ask Yazdan.

2. mythological creatures

2.1. Phoenix

This bird is one of the important and sacred creatures and can be counted as a totemic animal. One of the manifestations of totemism regarding this bird is addressing its healing feathers. However, the main difference between Simorgh in Shahnameh and Samnameh is that in Samnameh (unlike Shahnameh), Simorgh seeks help from Sam to kill the demon Arqam who kidnapped his children, despite having supernatural powers.

2.2. fairy

A fairy in mythology is a gentle and beautiful creature from the invisible world that deceives people with its beauty. Fairies fall in love with men and wrestlers and bewitch them, just like the way Garshasab was deceived by a Khanasheeti fairy in Kabulistan and joined her, disrespecting fire, he became one of the sinners. Fairy is one of the highly used myths in Samnameh. In addition to Fairy Dekht (Faghfur Chin's daughter and Sam's lover), almost all the women in the story are fairies that use their transformations throughout the story and pull Sam after them to reach the goal. However, they all fall in love with him. In this book, the world-renowned fairy turns into a grave and drags Sam to his palace, and Sam falls in love with her after seeing the face of the fairy girl in his palace. In this book, the world-renowned fairy turns into a grave and drags Sam to his palace, and Sam falls in love with her after seeing the fairy girl's face in his palace. Asadi considers fairies as an example of beauty and tenderness (Asadi: 42-43).

2.3. Soroush

In Islamic culture, it is referred to as “Hatif” or “Occult Inspiration”. He is the special courier who helps the hero in the most critical moments. In *Samnameh*, Soroush appears most of all in Pahlavan's dream and is in the position of a courier who whispers in Sam's ear when he is disappointed and makes him determined in the goal he has in front of him (*Samnameh*: 49). In *Garshasabnameh*, it is mentioned about Soroush after the descent of Adam and Eve to the earth, which is good news and hopeful.

2.4. demon

The devil is one of the biggest evildoers and demonic creatures which is also referred to as one of the main symbols of ancient Iranian myths and has a close connection with magic. In addition to what was mentioned about Garshasb's divination, there are multiple divans, including Arqam Diu, Mokukal, Abhara, Farin, Nehangal, etc. Spells and magic stand in front of Sam, but he wins over everyone with God's help (*Samname*: 63).

Conclusion:

These books have the elements that make up the epic, i.e. having mythological stories, being heroic and breaking the habit; But the main leaven of these stories, which is the hero's long and wonderful journeys and encounters with demonic and evil creatures in pursuit of personal and minor goals, makes them far away from the national epic texts. As it was observed, being free from national and patriotic wars and sacrifice for common ethnic goals, its main difference from *Shahnameh* (as a criterion for national epic texts) in which dealing with emotional issues is on the sidelines.

The author of *Garshasabnameh*, as the second epic work of Iran in which religious beliefs have a wide expression, consciously used the pillars and mythological signs, the heroes of this book are in the service of their nation and country and for the well-being of the people with Evil (Ahriman) and what he represents (e.g. drought). They fight and characters, creatures, and supernatural and mythological forces are all used to create a national epic work.

As it had been observed in multiple cases, myths in *Samnameh* have a metaphorical and figurative application so as to create poetic themes. The creator of *Samnameh* does not seek to describe the details and address each of them. Furthermore, in order to compose the most individualized Pahlavi poem of Iran, Sam and his supernatural powers are merant to have the direct focus on connecting the beloved. This is in contradiction with *Garshasabnameh* in which a detailed description of mythology and the creation of a national and natural epic work is grasp, imitating the *Shahnameh*

نشانه‌های اساطیری در سام‌نامه و گرشاسب‌نامه

موسی رحیمی^۱ | سحر صمدی^۲

۱. استادیار زبان و ادبیات ترکی استانبولی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران. رایانامه:

musarahimi@atu.ac.ir

۲. نویسنده مسئول: دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات فارسی و زبان‌های خارجی، دانشگاه علامه طباطبائی،

تهران، ایران. رایانامه: saghar136319713@gmail.com

چکیده

اطلاعات مقاله

حماسه و اسطوره پیوندی استوار دارند؛ چنان‌که گاه حماسه را برآمده از بطن اسطوره دانسته‌اند. بسیاری از داستان‌های کهن عامیانه و حماسی زیربناهایی اساطیری دارند. شخصیت‌ها، موجودات و حوادث این گونه داستان‌ها اغلب در لایه‌ای اساطیری پیچیده شده‌اند تا مؤثرتر واقع شوند. هر دو داستان سام‌نامه و گرشاسب‌نامه آثاری برآمده از موارث اساطیری، تاریخی و فرهنگی ایران باستان هستند که کمابیش با جهان‌بینی توحیدی سرایندگان خود درآمخته‌اند. با بررسی تطبیقی میان نشانه‌های اساطیری موجود در این دو اثر و آنچه به‌عنوان ویژگی متن حماسی شناخته می‌شود، جایگاه این متون را در میان متون حماسی و اساطیری بررسی می‌کنیم. با این بررسی مشخص می‌شود که روند حوادثی که قهرمانان در گرشاسب‌نامه با آن مواجه می‌شوند تا حدودی در جهت اهداف ملی و قومی و کاملاً مطابق با ویژگی‌های متون حماسی است، اما در سام‌نامه همه‌چیز حول محور عشق شخصی سام می‌گردد و با وجود استفاده استعاره‌گونه‌ای که سراینده آن از اساطیر کرده است، می‌توان سام‌نامه را در ردیف متون نیمه‌حماسی - نیمه‌غنایی طبقه‌بندی کرد.

نوع مقاله: مقاله پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۱۲/۱۳

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۱۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۶

واژه‌های کلیدی:

اسطوره،

حماسه،

سام‌نام،

گرشاسب‌نام.

استناد: رحیمی، موسی؛ صمدی، سحر (۱۴۰۳). نشانه‌های اساطیری در سام‌نامه و گرشاسب‌نامه. پژوهشنامه متون ادبی دوره عراقی، ۵(۱)،

۴۵-۶۱.

© نویسنده‌گان.

ناشر: دانشگاه رازی

DOI: <https://doi.org/10.22126/LTIP.2023.8896.1146>

۱. پیشگفتار

۱-۱. تعریف موضوع

همه ملت‌ها در طول حیات خود، افسانه‌ها و اساطیری ساخته‌اند که نتیجه افکار و قریح، و علایق و عواطف آن‌هاست که استفاده از آن‌ها در طی قرون و اعصار، موجب خلق آثار حماسی (در انواع مختلف آن) شده است. *گرشاسب‌نامه* اسدی دربرگیرنده داستان‌های ایران قدیم، به‌ویژه شرح دلاوری‌ها و اعمال پهلوانی گرشاسب، جوان گیسور گرز به دست و از بزرگ‌ترین قهرمانان اژدهاکش ایران باستان است. این اثر شامل تعداد زیادی داستان اساطیری است که ریشه برخی از این الگوها را در اسطوره‌های ایرانی، (به‌ویژه در اوستا و شاهنامه) و ردپای بعضی دیگر را در اساطیر ملل غیرایرانی می‌توان جست‌وجو کرد (آیدنلو، ۱۳۹۷: ۴۶-۶۳) و *سام‌نامه* نیز به‌عنوان دیگر اثر تقلیدی از شاهنامه، دربردارنده ماجراجویی‌های سام برای یافتن و وصال معشوق است. این اثر خارج از افکار ملی و حماسی است و جزو فردی‌ترین منظومه‌های حماسی به حساب می‌آید.

۱-۲. ضرورت، اهمیت و هدف

هدف اصلی از مطالعه در متون اساطیری به دست آوردن دانش برای فهم عمیق‌تر اعتقادات، ارزش‌ها و تاریخچه فرهنگی جوامع گذشته است. این نوع مطالعه به ما کمک می‌کند تا تأثیر عمیق اساطیر بر فکر و رفتار انسان‌ها و چگونگی استفاده از آن‌ها در تداوم فرهنگ‌ها و تمدن‌ها را درک کنیم؛ همچنین این مطالعات به ما امکان می‌دهند تا نگرش‌ها و نمادهای موجود در اساطیر را بررسی کرده تا منشا عملکردها و آیین‌های فرهنگی خاص را دریابیم. *گناه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*

۱-۳. پرسش‌های پژوهش

- گرشاسب‌نامه و سام‌نامه به‌عنوان دو اثر تقلیدی پس از شاهنامه، تا چه اندازه ویژگی‌های یک اثر حماسی را دارا هستند؟

- دلیل طبقه‌بندی سام‌نامه در ذیل متون نیمه حماسی و نیمه غنایی چیست؟

۱-۴. پیشینه پژوهش

در زمینه اساطیر و کهن‌الگوها به‌جز کتاب‌های ارزشمندی چون: تاریخ اساطیری ایران از ژاله آموزگار (۱۳۸۹)، حماسه سرایی در ایران از ذبیح‌الله صفا (۱۳۸۷) و پیکرگردانی در اساطیر از منصور رستگار فسائی (۱۳۸۳) و مانند آن‌ها، پژوهش‌های ارزشمندی انجام شده و در کنار آن‌ها آثاری وجود دارد که

در بعضی موارد، تمرکز آن‌ها بر شرح و تفسیر یکی از کهن‌الگوها و اساطیر ایران و یا ادبیات مزدیسنا قرار داده شده است؛ مانند: «سام در سام‌نامه خواجه‌جوی کرمانی و پیشینه اساطیری آن» از مصطفی ندیم (۱۳۷۵) و یا کتاب «سروش در اساطیر و ادبیات مزدیسنا و بازتاب آن در شاهنامه و گرشاسب‌نامه» از مریم طاووسی (۱۳۹۵) که در آن بررسی مفصلی در ارتباط با سروش صورت گرفته که از جهت بررسی بازتاب آن در گرشاسب‌نامه، مرتبط با پژوهش حاضر است. «بررسی کارکرد دیو در منظومه‌های پهلوانی پس از شاهنامه» از زهرا ریاحین زمین (۱۳۹۱) نیز از همین دست است و میزان حضور دیو در این منظومه‌ها را بررسی می‌کند. «نقد کهن‌الگویی گرشاسب‌نامه» از ساناز رجیبیان (۱۳۹۲) شامل بررسی و نقد کهن‌الگویی این اثر با تکیه بر آرای یونگ و شاگردان اوست؛ همچنین «نقد اسطوره‌ای گرشاسب‌نامه بر اساس دیدگاه پیرسون» از رقیه مقدم (۱۳۹۸) دیدگاه پیرسون را به‌عنوان یکی از دیدگاه‌های نقد اسطوره‌ای، ملاک انجام کار قرار داده است. سمیه الفت فصیح و علی‌اکبر دارانی (۱۳۹۷) هم در پژوهشی به نام «بررسی ساختار رمانس فارسی» به تحلیل شش کمیته مشترک در ساختار رمانس‌های منظوم فارسی پرداخته‌اند؛ همچنین مقاله «دین و اسطوره» از حسن جعفری (۱۳۸۸) ماهیت اسطوره و خصوصیات اندیشه‌ای اسطوره-دینی و نقش زمان و مکان در روند تکامل اسطوره‌شناسی را مورد بررسی قرار داده است.

۱-۵. روش پژوهش و چارچوب نظری

روش انجام کار در این پژوهش، روش کتابخانه‌ای و جامعه آماری بر دو کتاب گرشاسب‌نامه و سام‌نامه استوار است.

۲. پردازش تحلیلی موضوع

۲-۱. اسطوره

واژه‌ای معرب از یونانی *Hisotariaf* به معنای جست‌وجو، آگاهی و داستان؛ و از مصدر *Historian* به معنای بررسی کردن و شرح دادن است که واژه اروپایی برابر آن *myth* در انگلیسی؛ *Mythe* در فرانسه و *Mythe* در آلمانی است و از واژه یونانی *mythos* به معنای شرح، خبر و قصه، گرفته شده است (رک: بهار، ۱۳۹۱: ۲۲).

در فلسفه کاسیرر، اسطوره همان صورت نمادین است که یگانگی کلمه با هستی و دال با مدلول را حفظ می‌کند. با این همه، اسطوره همچنان خود را در ساختار مهم در حال تکوینی تثبیت می‌کند و

حتی زیربنای دین را با استفاده از نمادها و نشانه‌های محسوس شکل می‌دهد. به نظر او هستی یا در قلمرو زبان و یا در قلمرو دین، هنر و علم شکل می‌گیرد. بسیاری از انسان‌شناسان، اسطوره را پدیده‌ای بسیار ساده پنداشته‌اند که محصول تامل و تفکر نیست. کاسیرر بر این باور است که: «نمی‌توان اسطوره را به تمامی فرآورده تخیل دانست؛ زیرا از نظر تاریخی، هیچ فرهنگ بزرگی را نمی‌یابیم که زیر سیطره اسطوره و تحت تأثیر عناصر اسطوره‌ای نبوده باشد» (کاسیرر، ۱۳۹۹: صص ۶۴-۶۵)؛ همین‌طور به نظر او، حصول هرگونه بینشی در مورد شرایط خاستگاه اسطوره، به معنای نفی واقعیت مستقل آن است (همان: ۳۲).

اسطوره با فعالیت‌های انسانی رابطه تنگاتنگ دارد، آفرینش‌های هنری و علمی، قانون، زبان و فناوری، همه بر این موضوع دلالت می‌کنند که آن‌ها در آغاز پیدایش خود با اسطوره ممزوج بوده‌اند و اسطوره یکی از مهم‌ترین عوامل در ایجاد پیوند قومی و حیات اجتماعی است.

از دیگر کارکردهای مهم اسطوره، ساخت هویت قومی و ملی است. رگه‌های اسطوره‌های نیاکان ایرانیان را می‌توانیم به‌روشنی در روایات نخستین پیش از اوستا ببینیم؛ هنگامی که قوم آریا به ایران آمد داستان‌ها و روایات اساطیری از نیاکان خود را به‌همراه آورد. این اساطیر و روایات، در میان قوم ایرانی باقی ماند و به‌مرور زمان تغییراتی در آن‌ها راه یافت؛ در نتیجه، روایات ملی، اساطیر دینی، حقایق تاریخی، سرگذشت پهلوانان ایران، یادگارهایی که پیش از مهاجرت و از دوره زندگی در آسیای مرکزی در خاطرات ایرانیان به جامانده بود، شرح لشکرکشی‌ها و مبارزات، پهلوانی‌ها و هنرنمایی‌ها در گشودن نواحی مختلف ایران، غرور و تفوق نژاد آریا و عظمتی که ذاتاً برای خود تصور می‌کردند، علاقه شدید به عقاید مذهبی و ایزدان و امشاسپندان که همه حامی ایران و ایرانیان پنداشته می‌شدند، تاریخ اعمال پادشاهان و امیرانی که از مشرق ایران برخاستند و در تشکیل حکومت‌های مستقل ایران رنج بردند، چون به هم در آمیخت، داستان‌های مرتبطی پدید آورد که اساس آن‌ها، تاریخ و ظاهر آن‌ها داستان و برداشت آن‌ها، اساطیری و دینی بود که به نوبت خود، منشأ داستان‌های ملی ایران در ادوار دیگر گشت (رک: آموزگار، ۱۳۸۹: ۳-۱۰ و صفا، ۱۳۸۷: ۴۶-۴۹).

۲-۲. شخصیت‌های اساطیری و تاریخی

این دسته از شخصیت‌ها اغلب در دو گروه خیر و شر طبقه‌بندی می‌شوند که شخصیت‌های مثبت دارای هاله‌ای از تقدس و همگی دارای قدرت‌های فراطبیعی، خوارق عادات و فر و شکوه‌اند. به‌جز آدم که خالق گرشاسب‌نامه به تفصیل به آن می‌پردازد، شخصیت‌های اصلی در هر دو متن، مانند سایر متون

حماسی، شامل شاهان و شاهزادگان و پهلوانان هستند که به تقلید از شاهنامه، همه از ایران‌اند، از جادوی و دروغ بیم دارند و در جنگ‌ها اصول مردی و مردانگی را رعایت می‌کنند و از این جهات تفاوت چندانی با یکدیگر ندارند. در اغلب داستان‌های اسطوره‌ای پهلوانان و خدایان در کنار هم در صحنه‌های گوناگون حضور دارند. در اساطیر، دنیای پهلوانان و دنیای خدایان به‌طور مشخص از هم تفکیک نمی‌شوند. گروهی از خدایان به تدریج از جهان خدایی بیرون آمده و به‌عنوان پهلوانان وارد جهان حماسه‌ها و گشته و یا به عقیده رستگارفسایی پیکرگردانی کرده‌اند.

۲-۲-۱. آدم

ابوالبشر، یا انسان نخستین با صفات و القابی چون خلیفه‌الله، صفی‌الله، ابوالوری، معلم‌الاسماء نیز نامیده شده است؛ بنا بر روایت یهود، خدا در پنج روز زمین و آسمان را بیافرید، آنگاه اراده کرد که در زمین جانشینی داشته باشد، روز ششم آدم را بر صورت خویش بیافرید. پیش از آن که خدای تعالی جان در کالبد آدم آورد، او را چهل سال میان مکه و طایف به‌صورت صلصال افکنده بود، آنگاه روح در تن او دمید. چون جان به کالبد وی دمیده شد و جان گرفت، خداوند نام همه چیزها را به او تعلیم داد. «سپس خداوند فرشتگان را گفت: آدم را سجده کنید. همه سجده کردند مگر ابلیس که سرباز زد». (بقره: ۳۴) و فرشتگان را امر کرد که تخت آدم را به بهشت ببرند و حوا را از پهلوی چپ او بیافرید. گناه نخستین آن‌ها این بود که چند دانه از میوه ممنوع خوردند و خود را برهنه یافتند؛ سپس توبه کردند، اما از بهشت رانده شده و بر زمین هبوط کردند.

مطابق گزارش دقیق و مفصل اسدی، حضرت آدم پس از رانده‌شدن از بهشت و هبوط در سراندیپ و سکونت در کوه دهبه دلیل سرکشی که کرده بود، چندین سال گریست تا مورد بخشش خداوند واقع شد (اسدی: ۸۲).

۲-۲-۲. جمشید

او در ودا پسر خورشید و نخستین بشری است که مرگ بر او چیره شده و بر دوزخ حکومت دارد و در اوستا نخستین کسی است که اهورامزدا دین خود را به وی سپرد. او دارای فر کیانی نیز بوده است. جمشید فرزند تهمورث بود و پس از وی بر تخت نشست. «نام او دراوستا مرکب از یمه (جم) به اضافه «شید» به معنی درخشان و روشن و معنای این کلمه مرکب «جم درخشان و تابان» است. او در اوستا نخستین کسی است که اهورامزدا دین خود را به وی سپرد» (رستگارفسایی، ۱۳۸۳: ۲۲۲). او «با نام یمه در

هند نخستین کس از بی مرگان است که مرگ را برمی‌گزیند تا راه جاودانان را به مردم نشان دهد» (آموزگار، ۱۳۸۹: ۵۳)؛ همچنین گاه در نقش یک طلسم‌گذار عمل می‌کند و تنها اوست که قدرت طلسم‌گشایی دارد. این اسطوره هندوایرانی می‌تواند به دوران پیش از ظهور زرتشت تعلق داشته باشد و سپس در تلفیق‌های بعدی جزء داستان‌های دینی درآمده باشد (رک: طرسوسی، ۱۳۷۴). او دارای فره ایزدی بوده و «خواست او آسایش و آرامش و دیرزیستی مردم بوده است» (رستگارفسائی، ۱۳۸۳: ۲۲۵). روایات هندی برای او خواهری همزاد قائل شده‌اند که «یامی» نام دارد. محققان به این نتیجه رسیده‌اند که این دو در اصل، نخستین زوج بشر به شمار می‌رفتند و ادامه نسل آدمیان از ازدواج آن‌هاست (رک: کریستن سن، ۱۳۹۸: ۴-۶).

آغاز داستان گرشاسب‌نامه با ماجرای جمشید است؛ اسدی در سرودن داستان گرشاسب از شرح سلسله نسب او یعنی فرار جمشید به سیستان، پس از آشفتن اوضاعش و پناه‌بردن به خانه گورنگ‌شاه آغاز کرده تا به گرشاسب می‌رسد و ماجرای اصلی آغاز می‌شود. در اسطوره‌های ایرانی، جم با صفت شید به معنی درخشان همراه است و مطابق روایات ایرانی جلوس جمشید بر تخت پادشاهی، هنگام تحویل خورشید به برج حمل روی داده و این امر مضمون شاعرانه جمشید و خورشید را در ادبیات رایج کرده است که در هر دو داستان به این مقارنه برمی‌خوریم (اسدی: ۶۷)، (سام‌نامه: ۱۲۸).

۲-۲-۳. سام

سام در سنت اساطیری ما بازتابی از شخصیت گرشاسب است. سام به معنی سیاه است، او را نواده گرشاسب یا فرزند نریمان دانسته‌اند. او با گرز گاوچهر خود به نبرد اژدها رفته و او را از پای درمی‌آورد (رک: مول، ۱۳۶۹: ۱۰۵۵/۱۰۵۰).

این سام در سام‌نامه با سام شاهنامه کاملاً تفاوت دارد. در این داستان پهلوانی عاشق است که با دیدن تصویر پریدخت چینی دل‌باخته او می‌شود و برای یافتن وی و ازدواج با او سفری طولانی را آغاز می‌کند. وی در این راه با حوادث و موجودات عجیبی روبه‌رو می‌شود.

هر دو داستان گرشاسب‌نامه و سام‌نامه از الگوی ازدواج برون خانواده‌ای تبعیت می‌کنند، «طبق این الگو پسران پادشاهان نیز مانند دیگر مردم به هنگام جوانی خانواده خود را ترک کرده و با دختری از تباری دیگر ازدواج کرده و تا آخر عمر نزد خانواده همسر خود زندگی می‌کردند که مطابق با آیین آشناسازی یا پاگشایی قهرمانی در ساختار رمانس است. استفاده از ساختار پاگشایی در روایت رمانس‌های منظوم فارسی، به دلیل اهمیت ازدواج برون خانواده‌ای در ژرف‌ساخت این داستان‌هاست

(که بر پایهٔ تقابل سفر قهرمان به سرزمین بیگانه و بازگشت او به زادگاه خویش، تقابل سرزمین پدری و سرزمین معشوق شکل گرفته است)؛ همچنین دختران شاه در خانه پدر در انتظار خواستگاری لایق می‌مانند و به این ترتیب جانیشینی به جای پسر به داماد پادشاه می‌رسید» (فریزر، ۱۳۸۷: ۲۰۷). در برخی از قصص اساطیری دیوی جادو دختری را می‌رباید و قهرمان داستان دختر را نجات داده و با او ازدواج می‌کند (مانند اسطوره رامایانا). در این داستان نیز پریدخت چینی توسط دیوی به نام ابرها ربوده شده و زندانی می‌شود و سام قهرمان پس از شکست دیو به وصال معشوق می‌رسد.

۲-۲-۴. گرشاسب

گرشاسب یکی از مشهورترین پهلوانان ایرانی است که بخش‌های مهمی از ادبیات اسطوره‌ای و حماسی ما در توصیف اعمال او و فرزندانش است. او رستم اوستاست و پهلوانی‌ها و قهرمانی‌های او در این کتاب ذکر شده است. در اوستا نام این پهلوان به صورت کرساسپه (ceresaspā) آمده است، بعدها طی تحولات زبان‌شناسی، این واژه به گرشاسب تغییر پیدا کرده است. از نظر زبان‌شناسی این نام از دو جزء تشکیل شده: کرسه به معنی لاغر و اسپه به معنای اسب است. او پسر «ثرت» از خاندان سام و موصوف به صفات گیسودار (گسئو) و گرزور و نرمش یعنی دلیر و پهلوان است. در متون پهلوی و ادبیات بعد از اسلام، شخصیت گرشاسب کم‌رنگ شده است و بسیاری از اعمال او به نوه‌اش (سام) انتساب داده شده، به طوری که در شاهنامه کمتر نشانی از او دیده می‌شود. در *گرشاسب‌نامه* به این نکته اغراق‌آمیز (به‌عنوان یکی از عناصر اساطیری) برمی‌خوریم که جنگ علت آفرینش گرشاسب است (اسدی: ۷۱).

یکی از دشوارترین آزمون‌های پهلوان و بزرگ‌ترین رخدادی که بر خدایان و ایزدان و پهلوانان می‌گذشت، اژدها کشی بود که قهرمان برای رسیدن به رشد معنوی و نمایاندن شایستگی‌های خود باید آن را به انجام برساند (رک: سرکاراتی، ۱۳۸۵: ۱۳۷) نبرد قهرمان با حیوانات بزرگ جثه و به ویژه اژدها برای اثبات توانایی‌ها و نیل به هدف غایی و دریافت پاداش (که معمولاً ازدواج با معشوق است) در رمانس‌های فارسی بسیار پرتکرار است چنان‌که در هر دو متن مورد نظر نیز وجود دارد (سام‌نامه: ۴۰-۷۵-۱۱۷-۱۷۴-۱۹۳)، (اسدی: ۷۶-۷۷). گرشاسب در کنار دریای فراخکرد، دیو اژدها مانند یعنی گندرو زرین پاشنه را از پای درمی‌آورد.

اسدی گرشاسب را برتر از رستم می‌داند و شکست‌ناپذیر می‌خواند، کسی که در همهٔ نبردها پیروز است حتی زمانی که تن‌اش از شدت تیرها و نیزه‌های فراوانی که در او فررفته کوه آهن کش شده

همچنان می‌تازد و بر همه غلبه می‌کند و انسان و اژدها و ببر بیان و موجودات دیگر تفاوتی برای او ندارند و اوست که در نهایت پیروز میدان است.

پهلوان اساطیری گرشاسب‌نامه (تحت تأثیر عقاید توحیدی و اسلامی سراینده خود) هر رخدادی را متأثر از مقدرات و خواست و مشیت الهی می‌داند تا آن‌جا که تقدیرگرایی و حاکمیت آن بر زندگانی بشر در سرتاسر گرشاسب‌نامه نمود دارد. از این دیدگاه سرنوشت انسان از روز ازل رقم خورده و تغییرناپذیر است؛ بنابراین رسیدن به مقام پادشاهی و تاج و تخت، پیروزی و شکست و... همه از پیش مقدر شده و کسی یارای مقابله با آن را ندارد.

۲-۳. موجودات اساطیری

۲-۳-۱. اژدها

واژه اژدها که در فارسی صورت‌هایی دیگر چون اژدر، اژدرها و اژدهاک دارد، به معنی ماری باشد بزرگ با دهانی گشاده که کنایه از مردم شجاع و قهرآلود است. اژدها در اوستا، از مخلوقات اهریمنی است که پس از آن که اهورامزدا نخستین کشور را که آریاوایج بود آفرید، اهریمن نیز اژی (مار) را بیافرید (وندیداد، یسنا، ۲، بند ۸). چنان که گذشت «یکی از مشخصات اساطیر آریایی آن است که پهلوان در یکی از ماجراهای خود با اژدها روبرو می‌شود و به پیکار می‌پردازد و این امر به صورت جزئی از حماسه‌های پهلوانی در آمده است» (بهار، ۱۳۹۸: ۱۴۰). از منظر رمزشناسی نیز قهرمان داستان بایستی این موجود شریر را از پای در آورد. این هیولا یک پندار و یک رمز است برای ظهور و تجلی رمزی دیگر که با آن تقابل دارد. «این حیوان هم جنبه سترونی دارد و هم جنبه آفرینش؛ همچنین آفرینش و حیات، نتیجه مرگ اوست؛ زیرا اژدها مرگ است و کشتن مرگ، یعنی آوردن زندگی» (فرای، ۱۳۷۹: ۲۲۶). تعداد زیادی از پژوهشگران ایرانی اژدها را نماد خشکسالی می‌دانند (رستگارفسای، ۱۳۶۵: ۱۱۸ و ۲؛ بهار، ۱۳۸۴: ۳۱۱؛ سرکاراتی، ۱۳۷۸: ۲۳۸). گاهی نیز این موجود در نقش یک ناجی عمل می‌کند و همیشه شرور نیست (رک: طرسوسی، ۱۳۷۴: ۳۳۵).

اژدها نماد زشتی و پلیدی است، آب را از بارور کردن بازمی‌دارد و می‌خواهد خورشید و ماه را بلعد؛ پس برای باقی ماندن جهان باید اژدها نابود شود. اژدها هیولایی افسانه‌ای است که عموماً به شکل خزنده‌ای بالدار و بزرگ توصیف می‌شود. بر فرق سرش برجستگی‌ای شبیه تاج خروس است و چنگال‌هایی دهشتناک دارد و از دهانش آتش می‌جهد و قدرت او در دمش است. «اسطوره اژدها، ابتدا

در بابل و متأثر از عناصر اساطیر مصری به وجود آمد و بعد به سوی شرق پراکنده شد و در هند و چین گسترش یافت و در آنجا تنوع و تکامل پیدا کرد و بعد از طریق یونان به اقوام عرب و مردم اروپا رسید» (واحد دوست، ۱۳۸۲: ۳۱۷). اژدها در گرشاسب‌نامه نماد خشکسالی است و گرشاسب برای مقابله با خشکسالی با او می‌جنگد و او را شکست می‌دهد. ستیز پهلوان با اژدها، به دلیل نیک‌خواهی برای بندگان و یاری دادن مردم است که هر دو از اوصاف ایزدی است. اسدی در گرشاسب‌نامه از خوی اهریمنی اژدها سخن می‌راند و ستیز اهورایی و اهریمنی را در یاری خواستن گرشاسب از یزدان نشان می‌دهد (اسدی: ۷۱).

۲-۳-۲. سیمرغ

سیمرغ بضم ثالث و سکون رای بی نقطه و غین نقطه‌دار عنقا را گویند و آن پرنده‌ای بوده است که زال پدر رستم را پرورده و بعضی گویند نام حکیمی است که زال در خدمت او کسب کمال کرد «در اوستا با نام «سنن» یا «مرغوسنن» و در پهلوی «سن مورو» و در فارسی «سیمرغ و سیرنگ» (برهان قاطع: ۱۲۱۲). مشهور است که در اوستا و متون پهلوی، آشیانه بر فراز درخت «ویسپویش»، در میان دریای فراخ کرت و در شاهنامه بر فراز البرز کوه است (حاشیه دکتر معین بر برهان قاطع) سیرنگ بر وزن بیرنگ پرنده‌ای است که آن را سیمرغ و عنقا خوانند... و آن را بسبب آن عنقا گویند که گردن او بسیار دراز بوده است و کنایه از محالات و چیزی که فکر بدان نرسد و اشاره بر ذات باری تعالی هم هست. ارتباط سیمرغ با درخت ویسپویش، می‌تواند موجب برجسته‌شدن ویژگی پزشکی و درمان‌گری او شده باشد. این درخت در بردارنده داروهای نیک و داروهای کارگر است و پزشک همگان خوانندش؛ درختی که بذر همه گیاهان در آن نهاده شده است (اوستا، ۱۳۸۷، ج ۱: ۴۰۰).

این پرنده در شاهنامه، اوستا و روایات پهلوی موجودی خارق العاده و شگفت است. پره‌های گسترده‌اش به ابر فراخی می‌ماند که از آب کوهساران لبریز است و در پرواز خود پهنای کوه را فرومی‌گیرد. «از هر طرف چهار بال دارد با رنگ‌های نیکو، منقارش چو منقار عقاب کلفت و صورتش چون صورت آدمیان است. هزار و هفت صد سال عمر می‌کند و پس از سیصد سال تخم گذاشته و پس از بیست و پنج سال بچه از تخم در می‌آید» (یاحقی، ۱۳۹۸: ۲۶۶).

در میان جانوران ستایش شده در اوستا، پرندگان جایگاه ویژه‌ای دارند. در فرهنگ باستانی ایران، پرندگان در شمار جانداران اهورایی هستند و مردمان کهن آن‌ها را آفریدگانی فراسویی و از گونه دیگر می‌پنداشتند. این چنین است که پرندگان جایگاهی والا در نمادهای اسطوره‌ای دارند. «پرندگان مناسب‌ترین سمبل تعالی هستند. این سمبل نماینده ماهیت عجیب شهود است که از طریق یک واسطه عمل می‌کند؛ یعنی فردی که قادر است با فرورفتن در یک حالتی مانند خلسه، معلوماتی درباره وقایع و حقایق به دست آورد که به طور خودآگاه درباره آن‌ها چیزی نمی‌داند» (پورنامداریان، ۱۳۸۳: ۴۰۶). سیمرغ یکی از این موجودات و پرندگان مهم و مقدس است که از آن در شمار حیوانات توتمی می‌توان یاد کرد. سیمرغ نه تنها در پهنه اسطوره‌های حماسی، بلکه در اسطوره‌های عرفانی نیز جایگاه والایی دارد. سیمرغ در ادبیات عرفانی، مظهر عظمت حق و وحدت وجود است و با ویژگی‌هایی که در شاهنامه دارد در جایگاه پیر و مرشد کامل، نمادی از کهن‌الگوی پیر فرزانه می‌تواند باشد.

از مظاهر توتمی پرستی در باب این پرنده، اشاره به پر شفابخش او و فره پر اوست؛ اما تفاوت عمده سیمرغ در شاهنامه و سام‌نامه آن است که سیمرغ در سام‌نامه (برخلاف شاهنامه) علی‌رغم داشتن قدرت‌های فراطبیعی، برای کشتن ارقم دیو که فرزندان او را می‌رباید از سام یاری می‌جوید.

۲-۳-۳. پریان

پری در اساطیر موجودی لطیف و زیبا از عالم غیر مرئی است که با جمال خود انسان را می‌فریبد. در اوستا پریان در زمره سپاه اهریمن بر ضد زمین و آب و گیاه و ستوران و آتش، در کارند و همان‌ها به شکل ستاره دنباله‌دار با تشر، فرشته باران، در ستیزه‌اند تا وی را از بارندگی بازدارند و زمین را از خشکی ویران سازند (یشتها، ۱، ص ۲۹-۳۰؛ به نقل از برهان قاطع). پریان دلباخته نران و پهلوئانان می‌شوند و آن‌ها را افسون می‌کنند چنان‌که گرشاسب از پری خنائیتی در کابلستان فریب می‌خورد و به او می‌پیوندد و با بی‌احترامی به آتش، جزء گناهکاران می‌شود.

در باور عامه، پری به مانند مادینه‌ای دل‌فریب، نه تنها اهریمنی شمرده نمی‌شود، بلکه مظهر خواستی‌های نیکوست. دیو و پری دارای خصوصیتی مشترک هستند و گاهی خلط می‌شوند. پریان، در شاهنامه گاهی همچون دیگر زیانکاران در سر راه قهرمان پدیدار می‌شوند و آسیب می‌رسانند (داستان زن جادو در هفت‌خان رستم) و ازین‌رو در شاهنامه پاره‌ای از این پریان همان دیوان هستند. برخلاف دیگر اسطوره‌ها، پری یکی از اساطیر پر کاربرد در سام‌نامه است: پریدخت (دختر فغفور چین و معشوق سام) و عالم‌افروز پری (که در آغاز داستان سام را به دنبال خود می‌کشد) هر دو پری هستند. جالب این‌که علاوه بر

پری دخت و عالم‌افروز تقریباً تمام زنان حاضر در داستان، پری هستند و با پیکرگردانی‌های خود در طول داستان، سام را به دنبال خود میکشند تا به مقصود برسند؛ اما همگی دلباخته او می‌شوند. در این کتاب «پری» به صورت گوری درمی‌آید و سام را به کاخ خود می‌کشاند و سام با دیدن «پری‌دخت» دلداه او می‌شود و زنی به نام «عالم‌افروز» اعتراف می‌کند که گوری است که سام را بدانجا کشانید؛ اما اسدی پری‌ها را نمونه‌ی زیبایی و لطافت می‌داند (اسدی: ۴۲-۴۳).

۲-۳-۴. سروش

سروش در اوستا گاهی به صورت مرغ سروشه که همان خروس باشد در می‌آید که در بامدادان صدای خود را بلند می‌کند و مردم را به بیدار شدن و برگزاری نماز «اشم‌وهو» دعوت می‌کند تا اهریمن را نفرین کنند. (یسنا، ۵: ۴۴). سروش در فرهنگ اسلامی نام هاتف یا الهام غیبی به خود گرفته است. او پیکر ویژه یاری گر قهرمان در بحران‌ب‌ترین لحظات است.

همچنان‌که در شاهنامه فردوسی، سروش در پیکر موبدی در رویای سام آشکار می‌شود و او را به بازآوردن زال فرا می‌خواند و در کین‌خواهی از کشتگان سیاوش نیز در خواب بر گودرز آشکار می‌شود و او را از جایگاه کیخسرو آگاه می‌کند، سروش در سام‌نامه نیز بیش از همه در خواب پهلوان ظاهر می‌شود و در جایگاه پیکی است که هنگام ناامیدی‌ها در گوش سام زمزمه می‌کند و او را در هدفی که در پیش دارد مصمم می‌نماید (سام‌نامه: ۴۹). در گرشاسب‌نامه هم به سروش بعد از هبوط آدم و حوا به زمین اشاره می‌شود که مژده‌دهنده و امیدبخش است.

۲-۳-۵. دیوان

واژه دیو در نزد همه اقوام هندواروپایی، به استثنای ایرانیان، معنی «خدا» را حفظ کرده است. پیش از ظهور زرتشت در ایران به گروهی ازخدایان آریایی اطلاق می‌شده است و با ظهور زرتشت و معرفی اهورامزدا، "دیوان"، گمراه‌کننده و شیطان خوانده شدند. دین زرتشت در مقابل همه خدایان باستانی قرار گرفت و اهورامزدا را به‌عنوان تنها خدای مزدیسنا قرار داد و دیگران را از خدایی انداخت و پاره‌ای را نیز دیو نامید. «در اساطیر زرتشتی دیوان، پریان، اژدهایان و خرفسترها از نسل اهریمن شمرده می‌شوند... و در چهره‌های مختلفی ظاهر می‌شوند» (رستگارفسائی، ۱۳۷۹: ۳۹۳). دیو در شاهنامه، از بزرگ‌ترین زیانکاران و موجودات اهریمنی است و از نشانه‌های اصلی اسطوره‌های ایران باستان است. دیوان، زشت‌رو، سنگ‌دل و ستمکاره خوانده می‌شوند و با جادو پیوند تنگاتنگ دارند (رک:

فردوسی، ج ۳: ۲۰۵). علاوه بر آنچه درباره گرشاسب‌نامه ذکر شد، در کتاب سام‌نامه نیز دیوان زیادی از جمله ارقم دیو، مکوکال، ابرها، فرعین، نهنگال و غیره با طلسم و جادو در مقابل سام می‌ایستند، اما او به یاری خداوند بر همه پیروز می‌شود (سام‌نامه: ۶۳). ظهور انواع دیو در مقابل قهرمان و مغلوب شدن آن‌ها به عنوان یکی از پررنگ‌ترین نشانه‌های اساطیری در این منظومه‌ها جلوه‌گری می‌کند.

۲-۳-۶. جادوان

در اساطیر و آیین‌های همه اقوام هندواروپایی جنبه‌هایی از اعتقاد به جادو وجود دارد. بنا بر شاهنامه، ضحاک منشأ جادوگری و فریدون ازین برنده آن است. همچنین، افراسیاب، مظهر جادوست و سودابه سلامتی سیاوش را پس از گذر از آتش به واسطه جادوی زال و پر سیمرخ می‌داند، همچنان که با سوزاندن پر سیمرخ، رستم را از شکم مادر بیرون می‌آورند (رک: فردوسی، ج ۱: ص ۶۰ و ج ۵: ۳۸۰). از مظاهر بارز جادو می‌توان به مسخ و تبدل، نعل در آتش افکندن، طلسم کردن و شکستن آن، اشاره کرد. معنی اصطلاحی طلسم، ساختن صورتی از آدمیان، حیوانات، اشیاء و فلزات است که برای رهایی از شر دیوان به کار می‌رود.

تمام دیوان و پربانی که بر سر راه قهرمان داستان‌ها قرار می‌گیرند، همگی از طلسم و جادو برای شکست پهلوان بهره می‌برند اما ناکام می‌مانند. دیوی به نام عاق جادو با سام می‌جنگد و هنگامی که ناتوان می‌شود رو به جادو می‌آورد. عاق جادو سام را در طلسم خود اسیر می‌کند (سام‌نامه، ج ۲: ۴۲)؛ همچنین در گرشاسب‌نامه افسونگرانی بر سر راه نریمان قرار می‌گیرند که به نیروی سحر و جادوی او، برف و باران فرومی‌بارند (اسدی: ۱۰۲).

۲-۴. نیروهای فراطبیعی

۲-۴-۱. فر

فر، به معنی سعادت، شکوه و درخشش است. در ادبیات اوستایی و پهلوی، فر با برکت، اقبال و خواسته مربوط است و رسیدن به این‌ها وابسته به داشتن فرّه است؛ اما فرّه بر اثر خویشکاری به دست می‌آید. اگر هر کس خویشکاری ورزد و به وظایف خود عمل کند، فرهمند می‌شود، اما فرّه، نیروی ایزدی نیز هست و از نوشته‌های پهلوی برمی‌آید که فرّه بعدها با بخت معنایی برابر یافته است.

فره به دو صورت کیانی و آریایی در زامیادیشتمطرح می‌شود. فر کیانی اساساً مخصوص نژاد آریایی است؛ زیرا این نژاد می‌پنداشتند که تنها نژاد سزاوار فرمانروایی بر جهان هستند. کاربرد فر یا فره در شاهنامه فردوسی نیز با همین مضامین است (رک: فردوسی، ج ۱: ۳۵ و ۳۹ و ۴۱).

در اوستا و بخشی از شاهنامه، شاهان و قهرمانان دارای فره (در اوستا خورنه) بوده‌اند. «در اوستا از پادشاهان سلسله پیشدادیان و سپس کیانیان بسیار ستایش شده و از آن‌ها به‌عنوان دارندگان فره (خورنه) نام برده شده است» (کرتیس، ۱۳۸۱: ۳۰). در گرشاسب‌نامه، برخلاف آنچه که در شاهنامه می‌بینیم ضحاک، شاه با فر و کام دانسته شده (اسدی: ۱۰۹) و در سام‌نامه، سام خود را با فر می‌داند (سام‌نامه، ج ۲: ۲۸).

۲-۴-۲. پیشگویی

نیروهای متافیزیکی که اغلب به صورت ارتباط خدایان و الهگان با قهرمانان و پیشگویی سرنوشت آنان وجود داشته، نقش مهمی در شکل‌گرفتن یک اسطوره ایفا کرده است. پیشگویی‌ها یا مستقیماً از طریق خدایان و الهگان انجام می‌شد و یا از طریق عوامل واسطه‌ای نظیر رؤیاها و طالع‌ها و عوامل انسانی از قبیل غیب‌گویان و خواب‌گزاران.

شکل‌گیری برخی از داستان‌های اسطوره‌ای مشهور ناشی از چگونگی برخورد شخصیت‌های داستان‌ها با پیشگویی‌ها است مثلاً در اسطوره ادیپ (Oedipus) چون یک غیب‌گو پیش‌بینی کرده بود که لایوس (Laios) به دست فرزندش کشته خواهد شد، ادیپ تازه‌ولادت یافته، به چوپانی سپرده شد تا بر فراز کوه کیتایرون (Cithayron) گذاشته شود و قوزک پایش را چنان مجروح کردند که نتواند از جایش تکان بخورد. چنان‌که می‌دانیم این امر باعث ناشناخته‌ماندن پدر و پسر و به‌وجودآمدن ماجراهای شگفت‌انگیزی شد.

نیروهای متافیزیکی در حماسه‌های ایرانی نیز وجود دارد. «قهرمان با خدایان مربوط است و با او سخن می‌گوید» (شمیسا، ۱۳۸۳: ۷۷). در سام‌نامه نقش خدایان پیشگو بر عهده سروش است. سروش راهنمایی‌ها و دستورات لازم را به او الهام می‌کند؛ همچنین سروش، سام را از نتیجه جنگ آگاه می‌کند تا در مواردی که نتیجه‌ای حاصل نمی‌شود، سام خود را به زحمت نیفکند (سام‌نامه، ج ۱: ۵۰).

۲-۴-۳. طالع‌بینی

موضوع مهم و پرکاربرد پایانی، اعتقاد به تأثیر افلاک و نیروی بخت از طریق طالع‌بینی به‌عنوان یکی از نیروهای فراطبیعی است؛ چنان‌که برای یافتن زمان تولد و مرگ، انتخاب زمان جنگ و ازدواج و آگاهی از سرانجام امور مهم، متوسل به منجمان و طالع‌بینان می‌شدند. گذشتگان بر این باور بودند که از تأثیر هفت سیاره یا افلاک هفتگانه (ماه، تیر، ناهید، آفتاب، بهرام برجیس، کیوان) و دوازده برج (حمل، ثور، جوزا، سرطان، اسد، سنبله، میزان، کزدم، کمان، جدی، دلو، حوت) است که سرنوشت آن‌ها مشخص می‌شود و اینان تدبیرگر امور جهان‌اند؛ همچنین وجود و رواج اصطلاحات نجومی مختلفی چون سعد و نحس، قران و غیره نیز دال بر این اعتقاد است. چنان‌که زهره و مشتری، مبارک و بهرام و کیوان، شوم و نحس شمرده می‌شدند.

همچنین ستاره‌بینی، تفاؤل و تشاؤم به احکام آسمانی نشانه‌همن تأثیر و اعتقاد به آن است. اسدی منشور پادشاهی را اثر نیک اختران می‌داند (اسدی: ۱۰۲ و ۱۰۱). این اعتقاد در سام‌نامه با اصطلاحاتی نظیر نیک‌اختر، بلنداختر و اختر واژگون به چشم می‌خورد (سام‌نامه: ۲۸۵ و ۱۷۶).

۳. نتیجه‌گیری

باید توجه داشت که به‌سبب نفوذ بسیار شاهنامه در روح و جان ایرانیان، سخن‌سرایان بسیاری به تقلید از آن پرداخته‌اند که البته هیچ‌یک قدرت برابری با شاهنامه را نداشته‌اند و زمان، خود بهترین داور بوده است، اما چنان‌که می‌دانیم سراینده سام‌نامه اقرار می‌کند که دعوی هم‌سنگی با فردوسی را نداشته و تنها قصد وی به‌جای گذاشتن یک یادگار بوده است. اگرچه سام‌نامه تا حد زیادی شامل شرح رویارویی سام با ددان و دیوان است، ولی از جنگ‌های ملی و میهنی و جان‌فشانی در راه اهداف مشترک قومی اثری نیست. این کتاب از عناصر سازنده حماسه از جمله جنگ و تقابل خیر و شر برخوردار است، اما خمیرمایه اصلی داستان، عشق سام به پریدخت است و این شاید تفاوت عمده آن با شاهنامه و دیگر متون حماسی باشد که پرداختن به مسائل عاطفی و احساسی در آن‌ها در حاشیه قرار دارد.

در مورد گرشاسب‌نامه به‌عنوان دومین اثر حماسی ایران و با وجود آن‌که در این اثر باورهای دینی نمود وسیعی دارد، اما اسدی کاملاً آگاهانه از ارکان و نشانه‌های اساطیری بهره برده، قهرمانان این کتاب در خدمت ملت و کشور خود هستند و برای رفاه حال مردم با اهریمن و آن‌چه که نمود اوست مبارزه

می‌کنند و شخصیت‌ها، موجودات و نیروهای فراطبیعی و اساطیری همگی در جهت خلق یک اثر منظوم حماسی به کار می‌روند.

منابع

قرآن مجید

- آموزگار، ژاله (۱۳۸۹)، *تاریخ اساطیری ایران*. چاپ چهاردهم، تهران: سمت.
- آیدنلو، سجاد (۱۳۸۸)، *از اسطوره تا حماسه*. چاپ اول، تهران: سخن.
- آیدنلو، سجاد (۱۳۹۷)، *متون منظوم پهلوانی*. چاپ سوم، تهران: سمت.
- اوستا (۱۳۸۷)، ترجمه جلیل دوستخواه. ج ۱ و ۲، تهران: مروارید.
- اسدی طوسی، ابونصر علی بن احمد (۱۳۹۷)، *گرشاسب‌نامه*. چاپ چهارم، تهران: دنیای کتاب.
- بهار، مهرداد (۱۳۹۸)، *پژوهشی در اساطیر ایران*. چاپ چهاردهم، تهران: آگاه.
- بهار، مهرداد (۱۳۸۴)، *از اسطوره تا تاریخ*. تهران: چشمه.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۸۳)، *رمز و داستان‌های رمزی*. تهران: علمی و فرهنگی.
- تبریزی، محمد حسین بن خلف (۱۳۴۲)، *برهان قاطع*. باهتمام محمد معین، تهران: کتابفروشی ابن سینا.
- خواجوی کرمانی، ابوالعطاء کمال‌الدین محمود (۱۳۱۹)، *سام‌نامه*. تصحیح اردشیر بنشاهی، بمبئی.
- رستگار فسایی، منصور (۱۳۷۹)، *فرهنگ نام‌های شاهنامه*. چاپ سوم، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
- رستگار فسایی، منصور (۱۳۶۵)، *اژدها در اساطیر ایران*. تهران: توس.
- رستگار فسایی، منصور (۱۳۸۳)، *پیکرگردانی در اساطیر*. مطالعات ایرانی، شماره ۲، ۹۵-۱۱۹.
- سرکاراتی، بهمن (۱۳۷۸)، *سایه‌های شکارشده*، تهران: قطره.
- سرکاراتی، بهمن (۱۳۸۵)، «بازشناسی بقایای افسانه گرشاسب در حماسه‌های منظوم ایران». *نامه فرهنگستان*، شماره دهم: صص ۵-۳۸.
- شفیعی کدکنی، محمدرضا (۱۳۸۶)، *منطق الطیر عطار*. تهران: سخن.
- شمیسا، سیروس (۱۳۸۳)، *انواع ادبی*. چاپ اول، تهران: میترا.
- صفا، ذبیح‌الله (۱۳۸۷)، *حماسه‌سرایی در ایران*. چاپ چهارم، تهران: امیرکبیر.
- طرسوسی، ابوطاهر محمد بن حسن (۱۳۷۴)، *داراب‌نامه*. تصحیح ذبیح‌الله صفا، تهران: علمی فرهنگی.
- فرای، نورتروپ (۱۳۷۹)، *رمز کل: کتاب مقدس و ادبیات*. ترجمه صالح حسینی، تهران: نیلوفر.
- فردوسی، ابوالقاسم (۱۳۸۷)، *شاهنامه*. سعید حمیدیان، چاپ نهم، تهران: قطره.

- فریزر، جیمز جرج (١٣٨٧)، شاخه زرین (پژوهشی در جادو و دین). ترجمه کاظم فیروزمند، تهران: آگاه.
- کاسیرر، ارنست (١٣٩٩)، اسطوره دولت. ترجمه یدالله موقن، تهران: هرمس.
- کرتیس، وستا (١٣٨١)، اسطوره‌های ایرانی. عباس مخبر، چاپ دوم، تهران: مرکز.
- کریستن سن، آرتور (١٣٩٨)، نمونه‌های نخستین انسان و نخستین شهریار در تاریخ افسانه‌ای ایران، ترجمه ژاله آموزگار و احمد تفضلی. تهران: نشر نو.
- مول، ژول (١٣٦٩)، شاهنامه فردوسی. ترجمه جهانگیر افکاری، چاپ چهارم، تهران: علمی فرهنگی.
- واحد دوست، مهوش (١٣٨٢)، رویکردهای علمی به اسطوره‌شناسی. چاپ اول، تهران: سروش.
- یاحقی، محمدجعفر (١٣٩٨)، فرهنگ اساطیر و داستان‌واره‌ها در ادبیات فارسی. چاپ ششم، تهران: فرهنگ معاصر.
- یشت‌ها (١٣٩٤)، به کوشش ابراهیم پورداوود. چاپ دوم، تهران: اساطیر.

References

- Holy Qur'an (2014). *Mohammad Mehdi Foladvand*, Tehran: Payam-e Edalat publications.
- Amoozgar, J. (2003), *Mythological History of Iran*, 12th edition, Tehran: Samt publications.
- Aydanlu, S. (2009). *From Myth to Epic*, 1st edition, Tehran: Sokhan publications.
- Aydanlu, S. (2017). *Pahlavani Poem Texts*, 3rd edition, Tehran: Samt publications.
- Avesta (2007). Translated by; Jalil Dostkhah, Vol. 1 and 2, Tehran: Morvarid publications.
- Asadi Toosi, Abu Nasr Ali Ebn-e Ahmad (2018) *Garshasabnameh*, 4th edition, Tehran: Donyaie Ketab publishing center.
- Bahar, M. (2018). a study in Iranian mythology, 14th edition, Tehran: Agah publications.
- Bahar, M. (2005). *from myth to history*, Tehran: Cheshme publications
- Pournamdarian, T. (2013). *Code and Secret Stories*, Tehran: Elmi Farhangi publications.
- Tabrizi, M. (1963). *Decisive Proof*, with the Attention of Mohammad Moeen, Tehran: Ibn-e Sina publishing center.
- Khajawi Kermani & Abul Ata Kamaluddin Mahmood (1940). *Samnameh*, Edited by; Ardeshir Bonshahi, Bombay publications.
- Rastgarfasai, M. (2009). *Dictionary of Shahnameh Names*, 3rd edition, Tehran: Research Institute of Human Sciences and Cultural Studies.
- Rastgarfasai, M. (1986). *Dragons in Iranian Mythology*, Tehran: Toos publications.
- Rastgarfasai, M. (2002). *Figuring in Mythology*, Iranian Studies, No. 2, 119-95.
- Sarkarati, B. (2005). *Hunted Shadows*, Tehran: Qatreh publications.
- Sarkarati, B. (1997). *Recognizing the Remnants of the Legend of Garshasab in the Epics of Iran*, Farhangistan Journal, No. 10: 5-38.
- Sultanigerd Faramarzi, A. (1993), *Simorgh in the Realm of Iranian Culture*, Tehran: Motbakran publications.
- Shafi'i Kodkani, M. (2013). *Logic of Al-Tir Attar Correction*, Tehran: Sokhan publications.
- Shamisa, S. (2004). *Literary Types*, 1st edition, Tehran: Mitra publications.
- Shamisa, S. (2007). *poetry stylistics*, 3rd edition, Tehran: Mitra publications.

- Safa, Z. (2012). *History of Literature in Iran*, 17th edition, Tehran: Ferdous publications.
- Safa, Z. (2010). *Epic Writing in Iran*, 9th edition, Tehran: Amir Kabir publications.
- Tarsousi, Abu Taher Mohammad bin Hassan (1995), *Darabnameh*, Edited by; Zabihullah Safa, Tehran: Scientific-cultural publications.
- Fray, N. (2000). *Code of the Whole: Bible and Literature*, Translated by; Saleh Hosseini, Tehran: Nilofar publications.
- Ferdowsi, Abulqasem (2008). *Shahnameh*, Saeed Hamidian, 9th edition, Tehran: Qatreh publications
- From, Eric (2022). *The Forgotten Language*, Ebrahim Amanat, 15th edition, Tehran: Morvarid publications.
- Frazer, J. (2008). *Golden Branch* (Research on Magic and Religion), Translated by; Kazem Firouzmand, Tehran: Agah publications.
- Cassirer, E. (2019). *The Myth of the State*, Translated by; Yadullah Moqan, Tehran: Hermes publications.
- Cassirer, E. (1993). *Philosophy of Enlightenment*, Translated by; Najaf Daryabandari, Tehran: Kharazmi publications.
- Curtis, V. (1997). *Iranian Myths*, Abbas Mokhbar, 2nd edition, Tehran: Markaz publications.
- Kristen Sen, A. (2021). *Examples of the First Man and the First Shahriar in the Legendary History of Iran*, Translated by; Jale Amouzgar and Ahmad Tafazoli, Tehran: Nashre No publications.
- Mol, Jul (1990). *Ferdowsi's Shahnameh*, Translated by; Jahangir Afkari, 4th edition, Tehran: Scientific and Cultural publications.
- Vahedoost, M. (2012). *Scientific Approaches to Mythology*, 1st edition, Tehran: Soroush publications.
- Vahedoost, M. (2019). *Mythological Institutions in Shahnameh*, 3rd edition, Tehran: Soroush publications.
- Hinels, J. (2004). *Understanding the Mythology of Iran*, translated by; Mohammad Hossein Bajlan Farrokhi, Tehran: Asatir publications.
- Yahaghi, M. (2006). *The Culture of Myths and Stories in Persian Literature*, 6th edition, Tehran: Contemporary Farhang publication.
- Yashtha, (2014). *by Ebrahim Pordawood*, 2nd edition: Tehran: Asatir publications.